

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2013/1–2

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2014

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged
www.heh.hu

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár,
Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Mózessy Gergely,
Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,
Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;*

AUSTRIA: Szabó Csaba; GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Molnár Antal, Németh László Imre, Somorjai Ádám, Tóth Tamás;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította:

PUSZTAI-VARGA ILDIKÓ

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

TAMÁSI Zsolt	Püspöki székek betöltése 1848-ban: állami beavatkozás vagy katolikus egyházi autonómia. Értelmezési szempontok a magyar nemzeti zsinati készülétek tükrében <i>The filling of Episcopal chairs in 1848: state intervention or Catholic Church autonomia. Possibilities of interpretational in the mirror of national Hungarian synodical preparations.</i>	5
SARNYAI Csaba Máté	Szerb–magyar konfliktusok a papság szemével a Kalocsa–Bácsi egyházmegyében 1848–49-ben <i>Serbian-Hungarian Conflicts from the Perspective of the Clergy in 1848-49, in kalocsa-Bács Diocese</i>	21
TÓTH Krisztina	Miért érdemes az esperesi koronák jegyzőkönyveivel foglalkozni? Válasz a szombathelyi egyházmegye 1936–1944-es koronáin keresztül <i>Why Is It Worth It Dealing with the Minutes of the Deanery Conferences? Answer Through the 1936–1944 Deanery Conferences of the Diocese of Szombathely</i>	29
SZECSKÓ Károly	A keresztényszocializmus hazai képviselője: Csepela Lajos (1873–1944) <i>A Hungarian Christian Socialist, Lajos Csepela (1893-1944)</i>	61
BALOGH Margit	Két utazás – két korszak. Mindszenty József bíboros érsek 1947-es és 1973-as évi kanadai útja <i>Two tours – two eras. Cardinal Archbishop József Mindszenty's visits to Canada in 1947 and in 1973</i>	71
SZÉKELY Tibor	Az esztergomi küsszeminárium története 1948-tól 1951-ig. A Cursus Praeliminaris alapítása, működése és felszámolása <i>History of the Seminarium Minus in Esztergom from 1948 to 1951</i>	85

FORRÁSOK – SOURCES

SOMORJAI Ádám OSB	Mindszenty-levelek Texasban, a Johnson-Könyvtárban <i>Mindszenty-letters conserved in the Johnson Library in Austin (Texas)</i>	125
----------------------	--	-----

BÁLINT László	„Antony Huxley” fedőnevű akció. Lakos Endre emigráns pap hazacsábításának megkísérlése <i>Operation under the Code-name 'Antony Huxley' Attempt on calling home Endre Lakos, émigré priest</i>	131
---------------	---	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

MIKLÓSHÁZY Attila, SJ.	Római katolikus magyar emigráns lelkipásztorkodás Ausztriában. <i>Brief history of the pastoral care of emigrant Hungarians in Austria after the 2nd World War</i>	143
---------------------------	---	-----

FÖLDVÁRI Sándor	Petrasevics Nikefor József eperjesi görög katolikus kanonok és tudományos kutató (1915–2013) <i>József Petrasevics Nikefor. Researcher and Greek Catholic Prebend of Prešov (1915-2013)</i>	177
-----------------	--	-----

ZVARA Edina	Egyháztörténeti könyvek, 2007	183
	Egyháztörténeti könyvek, 2008	183
	Egyháztörténeti könyvek, 2009	192

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

Kovács József: <i>Visitatio canonica a gyulai plébánián. 1715–1993</i> (Ism.: Miklós Péter)	195
TENGELY Adrienn: <i>A magyar egyházak a forradalmak korában.</i> (Ism.: Szecskó Károly)	198
KORHECZ PAPP Zsuzsanna: <i>Mathias Hanisch késő barokk vándorfestő.</i> <i>Matijas Haniš kasnobarokni putujuči slikar.</i> (Ism: Fábíán Borbála)	199

ZVARA EDINA

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK, 2007

Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty. Documenta, 1971–1975. = Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, 1971–1975. Tanulmányok és szövegek közlések. Ed.: Ádám Somorjai. Romae: s. n., 2007. (Trilogia „Sancta Sedes et Mindszenty, 1956–1975” Vol. I.) 278 p.

A Somorjai Ádám kötetében lévő anyag a Mindszenty József bíboros szentté avatásával kapcsolatosan, az anyaggyűjtés és a vonatkozó szakirodalom tanulmányozása során keletkezett. Menet közben jutott arra a felismerésre, hogy sokkal több dokumentum áll a kutatás rendelkezésére, mint azt addig gondolták; valamint lassan körvonalazható az idáig ismeretlen partner, az Apostoli Szentszék álláspontja is. A könyv első részében magyar nyelvű tanulmányok olvashatók Mindszenty József és VI. Pál pápa kapcsolattartásáról: 1) Mindszenty József és az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának dátuma. Egy szakirodalmi adat pontosítása: nem 1973. december 18., hanem 1974. február 5.; 2) Mindszenty József és az esztergomi érseki szék megüresedése. VI. Pál pápa és Mindszenty József: 1973. nov. 1. – 1974. febr. 5.; 3) Mindszenty József és a Magyarország Prímása cím. Ami az Emlékirataim „Amiért nem mondhattam le” c. fejezetéből kimaradt; 4) Mindszenty József Bíboros Hercegprímás és VI. Pál Pápa ill. a Vatikáni Államtitkárság kapcsolattartása. 1971. június – 1975. tavasza; 5) Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolata, 1971. június – 1972. április; 6) Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolata, 1972. május – 1973. október). A könyv második részében az eredeti dokumentumok tanulmányozhatóak, melyek őrzési helye a budapesti Mindszenty Archivum.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK, 2008

A XVI. kerület egyházainak története. A protestáns egyházak. Budapest: Corvin Művelődési Ház. 1. köt. Pánczél Tivadar: A Rákosszentmihályi Református Egyházközség története. Bíró Ferenc: A Mátyásföldi és Árpádföldi Református Egyházközség története. Andriska Pál: A Rákosszentmihályi és a Cinkotai Baptista Gyülekezetek története. 2008. (Kertvárosi helytörténeti füzetek, 14.) 92 p.

A kis kötetben a három egyházközség története olvasható, színes és fekete-fehér fotókkal illusztrálva.

100 éves a budapesti Örökimádás-templom. Centenárium kiadvány. Szerk.: Csendes Kriszta. Fotók: Szebeni-Szabó Róbert. Budapest: Örökimádás Lelkészség, 2008. 100, [4] p.

1859-ben alakult meg az első oltáregyesület Budapesten az Angolkisasszonyok templomában, Trautwein János piarista atyának és gróf Cziráky Jánosnénak köszönhetően. Az egyesületnek két év múlva már közel hateraz tagja volt. Otthonuk, melynek az Angolkisasszonyok Váci utcai rendháza adott helyet, egyre szűkösebb lett. 1894-ben választották meg az egyesület igazgatójának Kanter Károlyt, akivel új korszak kezdődött: a nagyvonalú templomépítés szervezésének kora. Erzsébet királyné meggyilkolása után határozták el, hogy emléket megőrizni csak egy „örök imá-

dásra” szentelt templommal lehet. Ferenc József 1898-ban engedélyezte a templom felépítését. Az Erzsébet-Örökimádás templom alapkö-letételére 1904-ben, felszentelésére 1908-ban került sor.

Karácsonyi János: Szent István király élete. Reprint kiadás. Budapest: Barnaföldi G. Archivum, 2008. 125 p.

„... a bírálatalilag megállapított történeti igazságokból tűnik ki szent Istvánnak valódi nagysága, sokféle és mégis egységes tevékenysége, lelkének nemessége. Így, ha lehetőleg egykorú adatok alapján nemcsak harcait vagy magánéletét, hanem összes, belső tevékenységét is szemléljük, meggyőződhetünk róla, hogy nem a véletlen okozta a keresztény Magyarország kilencszázados fönmaradását, hanem abban szent Istvánnak is főrésze volt. Szent István fíradalmi, éles elméje, magas erkölcsi magaviselete idézték elő, hogy a magyar nemzet nem kénytelenségből, hanem szívesen fogadta el a törvényes rendet, a keresztény művelődést, a rablás helyett a munkát, az erőszak helyett a kölcsönös felebaráti szeretetet, a lélekölő tivornyák helyett a lélekelmelő keresztény hitet.” – olvashatjuk a neves egyháztörténész művének előszavában. A könyv 1904-ben jelent meg először.

Karácsonyi János élete és munkássága. 150 éve született Karácsonyi János. Szerk.: Petróczki Zoltán. Gyula: Karácsonyi János Katolikus Gimnázium; Békéscsaba: Typografika, 2008. 165, [3] p., [24] t.

A gyulai gimnázium 1942-ben vette fel Karácsonyi Jánosnak, a város szülöttének a nevét. A neves történetudós, püspök születésének százötvenedik évfordulója alkalmából gyűjtötték össze a róla szóló emlékbeszédeket és méltató írásokat. A tartalomról: *Németi József*: Karácsonyi János élete és jellemzése, *Horváth Jenő*: Karácsonyi János a történetíró, *Scherer Ferenc*: Helytörténetírásunk és Karácsonyi János, *Bíró Vencel*: Karácsonyi János emlékezete, *Tarnai Andor*: Karácsonyi János és Békés megye, *Bodonyi Ilona–Kordé Sándor*: Karácsonyi János történetírói munkássága, *Lotz Antal*: Karácsonyi János mint egyházi ember és író, *Erdély Ádám*: Karácsonyi János történeti munkássága: életrajz és bibliográfia, *Török József*: Az egyháztörténész Karácsonyi János, *Szabó Ferenc*: Karácsonyi János megyetörténetének születése és sorsa, *Merényi-Metzger Gábor*: Karácsonyi János egyházi pályafutása.

Kolba Judit, H.: Egyházak kincsei Magyarországon. Fotó: Hapák József. Budapest: Kosuth, 2008. 198 p.

Kolba Judit és Hapák József a magyarországi egyházak történetét mutatja be kegytárgyaikon keresztül. Az egyes egyházak (a római katolikus egyház, az evangélikus egyház, a református egyház, a szerb ortodox egyház, a görög katolikus egyház, a magyar ortodox egyház és a zsidó vallás) hazai történetének összefoglalása után gyönyörű fotókon tekinthetjük meg a különböző intézményeinkben lévő egyházi tárgyakat, melyek mellett rövid leírás és magyarázat is található.

Kósa László: A gyulai református egyház története. 2. kiad. Gyula: Békés Megyei Levéltár, 2008. (Gyulai füzetek, 7.) 217 p.

A szerző a Békés megyei Gyula református egyházának történetét dolgozza fel. A tartalomról néhány cím, téma: *I. Bevezetés. II. A reformáció Gyulán és környékén*: Ozorai Imre, Szegedi Kis István, Balsarati Vitus János, Szikszai Fabricius Demeter, Mágócsy Gáspár, Sztárai Mihály, stb.) *III. Egyházi élet nyomai a török hódoltság idején*: a török megszállók berendezkedése, a váradi jezsuita misszió és a gyulai katolikusok, a református gyülekezet nyomai, a környező községek református lelkészei. *IV. A reformátusok a város újratelepülése és az abszolutista kormányzás korában (1695–1791)*: reformátusok a várórségben és az első telepések között, Gyula újjáéledése az 1703. évi rácdúlás előtt és a szatmári béke után, az első református díjlevél és az első név szerint ismert lelkész. *V. A gyulai egyház s rendi társadalom utolsó évtizedeiben (1791–1849)*: A református templom építése, az 1801. évi tűzvész, Kuthy Lajos pere, a református iskola, felekezeti viszályok. *VI. A polgári korszak (1849–1920). Első rész: 1849–1920*: a reformátusok lélekszá-

manak növekedése, lelkeszválasztások, a református-római katolikus és a református-evangélikus viszony, az iskolahálózat növekedése és hiányosságai. *VII. Második rész: 1920–1948*: Pallmann Péter, Harsányi Pál, „belmissziós” mozgalmak, felekezeti viszonyok. *VIII. Kommunizmus alatt (1948–1990)*: nagyarányú beköltözés, az egyházfenntartásban mutatkozó áldozatkészség, templomrenoválás, nagyarányú szekularizáció, a gyülekezeti élet hanyatlása, majd élénkülése az 1980-as évek második felében. A kötet első kiadása 1994-ben jelent meg.

Köztéri szakrális kisépitmények. Szerk.: Grynaeus Tamás. Szeged–Budapest: METEM: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2008. (Szegedi vallási néprajzi könyvtár, 19.) 365 p.

A néprajz szakos egyetemi hallgatók 2004. évi szemináriumi dolgozataiból összeállított kötet a magyar nyelvterület különböző vidékein található települések szakrális kisépitményeit mutatja be. A kötet bevezető tanulmánya: *G. Szabó Erzsébet–Grynaeus Tamás*: Kápolnák, keresztek, képoszlopok. – *Kepéné Bihar Mária–Lendvai Kepe Zoltán*: A vendvidéki útmenti keresztek „kálváriája”. *Németh Tibor*: Új kistáj a hazai szakrális kisemlékkutatás térképén: az Északi-Bakonyalja. *Kertész Péter*: A fehérvárcsurgói vaskereszt. *Fábián Balázs*: Gödöllői köztéri szakrális emlékek története. *Dávid Áron*: Jászszentandrászi keresztek, szobrok. *Szikszai Szilvia*: A kiskunfélegyházi szakrális emlékek. *Szauter Dóra*: Kalocsa belterületének szakrális kisemlékei. *Magyar Nóra*: Szakrális kisemlékek Szegváron. *Tóth Antal*: „Áldd meg határunkat...” Szakrális emlékek a röszei tanyavilágban. *Kulik Melinda*: Szakrális kisemlékek Endrődön és határában. *Badicsné Szikszai Zsuzsa*: A keresztfához megyek... Kiszombor szakrális emlékei. *Gleszer Norbert*: Óbecse szakrális kisépitményei. *Klamár Sára*: Madarék(i) keresztek. Egy szerémségi falu szakrális köztéri kisépitményei. *Iancu Laura*: Út menti keresztek, szobrok a moldvai Magyarfaluban. *Gleszer Norbert*: Az igazak sátrainál. A magyarországi „csodarabbi” sírok, mint megszentelt helyek és „szakrális kisépitmények”.

Krizsanóczy János, Kiskunfélegyháza első, templomépítő plébánosa, tanítója. Összeáll.: Szász András. Kiskunfélegyháza: Móra Ferenc Közművelődési Egyesület, 2008. (Kiskunfélegyházi füzetek) 57 p.

Krizsanóczy János 1743-ban érkezett meg Félegyházára, s már a következő évben elkezdte gyűjteni a pénzt a templom felépítésére. 1749-ben gyűlt össze annyi adomány (többek között Mária Terézia adott 500 rajnai forintot), amelyből elkezdheték építeni a templomot. Közben a plébános egészségi állapota annyira megromlott, hogy engedélyt kért püspökétől, hogy visszamehessen szülőfaluja, Kálló plébániájára. Ott halt meg 1751-ben.

Lakner Endre: Szent Márton toursi püspök valódi születés helyének földérítése. Szombathely: Önkormányzat, 2008. 23, 49 p.

A kötet 1865-ben jelent meg először. A mostani reprint kiadás elején Tóth Endre tanulmánya olvasható *Szent Márton Sabariában és Pannonhalmán* címmel. A 18. század utolsó harmadában elkezdődő forrásfeltárás megkezdése óta örökzöld vita, hogy vajon Márton Pannonhalma környékén vagy Sabariában született-e. A vita a 19. század közepén érte el egyik csúcspontját. A Szombathely-pártiak véleményük hangoztatása mellett tulajdonképpen némák maradtak, mivel a pannonthalmi érvek és az ún. bizonyítékok meggyőzőnek látszottak. Szinte az egyetlen, a témával foglalkozó tanulmányt Lakner Endre püspöki szertartó jelentette meg.

Lelkipásztori jelentések, 1924–1926. Szerk., a bev. tanulmányt írta, jegyzetekkel ell. és a mutatókat összeáll.: Mózessy Gergely. Székesfehérvár: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2008. (Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből, III.) 531 p.

A levéltár 2002-ben elindított sorozatának immár harmadik kötete vehető kézbe. Ebben is a 20. századi egyháztörténet helyi forrásai kerülnek kiadásra. A mostani szövegközlések a mindennap-

okba, az 1920-as évek hétköznapjaiba kalauzolja el az olvasót az egyházmegye papjai lelkipásztori jelentései által.

Lelkiségtörténeti számvetés. Szerk.: Szelestei Nagy László. Budapest–Piliscsaba: PPKE BRK, 2008. (Pázmány Irodalmi Műhely. Lelkiségtörténeti tanulmányok, 1.) 192 p.

A Lelkiségtörténeti sorozatban a Kárpát-medence 1800 előtti vallásos áhítatot tápláló irányzataival, az áhítat megnyilvánulásának irodalmi és művészeti emlékeivel foglalkoznak a kutatók. A témája miatt kitagadott egyházi irodalmi műfajokat szeretnék értéküknek és rangjuknak megfelelően elhelyezni az irodalomtörténeti folyamatokban, hiszen ezek közös értékei a Kárpát-medencében élőknek. A tartalomból: *Szelestei N. László*: A Lelkiségtörténeti Műhely céljairól; *Tóth Tamás*: Katolikus lelkiségtörténeti irányzatok; *Fekete Csaba*: Protestáns imádságtörténeti mozzanatok – Buzgó könyörgések, áhítatos imádságok; *Gábor Csilla*: Elmélkedés, meditáció: a kutatás állása, feladatok, tervek; *Maczák Ibolya*: A prédikáció szerepe és jelentősége a lelkiségtörténeti kutatásokban; *Bajáki Rita*: Javaslat az 1800 előtti katolikus imádságkönyvek feldolgozására; *H. Hubert Gabriella*: A 16–17. századi gyülekezeti énekek kutatásának helyzete; *Fazekas Gergely Tamás*: Törekvések a „savanyú fekete kökény” megédésítésére – Fejezetek a protestáns imádságirodalom kutatástörténetéből; *Medgyesi-Schmikli Norbert*: A katolikus népénekek feltárásáról és kritikai kiadásáról; *Bartók István*: Vallásos társulatok áhítati irodalma – A Mária-társulatok.

Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1572–1717 = Misszionáriusok levelei Magyarországról és Erdélyről, 1572–1717 = Letters of missionaries on Hungary and Transilvania, 1572–1717. Szerk.: István György Tóth. Roma: Római Magyar Akadémia; Budapest: METEM: MTA Történettudományi Intézet, 2008. 5. köt. (Fontes / Bibliotheca Academiae Hungariae, Roma, 4.) 3070–3337. p.

A forráskiadvány-sorozat immár ötödik, utolsó darabja jelent meg. Tóth István György kiadványai a kora újkori magyar és balkáni történelem legfontosabb dokumentumgyűjteményei közé tartoznak. A Magyar Királyság, az Erdélyi Fejedelemség és a Hódoltság területén tevékenykedő misszionáriusok levelei új szempontból világítják meg a közel százötven év történelmét. A három országrészben szolgáló misszionáriusok tudósításai új adatokkal és szempontból bővítik a korabeli Magyarországra vonatkozó ismereteinket, másrészt pedig a missziós egyházszervezet működésének, a Szentszék magyarországi egyházpolitikájának feltárásához is alapvető forrásbázist jelentenek.

Magyar Zoltán: A liliosomos herceg. Szent Imre a magyar kultúrtörténetben. 2. bőv. kiad. Budapest: Kairosz, 2008. 155, [3] p., [16] t.

Az Árpád-házi Szent Imre herceg életét, kultuszát és azok művelődéstörténeti vonatkozásait mutatja be a szerző: *Imre herceg a történeti kutatások tükrében*: Imre származása és neveltetése; A trónörökös; A tragikus vadászbaleset – *Szent Imre középkori kultusza*: A Szent Imre-tisztelet kezdetei; A kultusz középkori virágkora; Helynevek, templomtitulusok és fő búcsújáró helyei; Szent Imre ereklyéi; A barokk kor Szent Imre-reneszánsza – *Szent Imre művészeti ábrázolásai*: Általános jellemzők; Falképek; Oltárok, oltárképek; Szobrok, térplasztikák; Ötvösművészeti emlékek; Könyvillusztrációk; Pecsétek, címerek; Szövött-hímzett emlékek; Kályhacsempék; A barokk kor művészete; Legújabb kori előfordulások – *Szent Imre alakja a néphagyományban*: Szent Imre halálának emléke a folklórszövegekben; Egyéb folklórhagyományok – *Szent Imre az irodalmi forrásokban*: A Szent Imre-legenda; Egyéb irodalmi és művelődéstörténeti hagyományok.

Magyar Zoltán: Pannónia védőszentje. Szent Márton a magyar kultúrtörténetben. Budapest: Kairosz, 2008. 109, [2] p., [24] t.

A pannóniai születésű Márton (316–397), Tours-i püspök a középkor legnépszerűbb püspökei közé tartozik. Magyar Zoltán könyvében a magyarországi Szent Márton-tiszteletet tekinti át a vonatkozó kultúrtörténeti hagyományok bemutatásával: Szent Márton élete és legendája – Szent

Márton Magyarországi tisztelete: Az Árpád-kor Szent Márton-kultusza; A szombathelyi kultusz-hely, Ereklék, helynevek, patrocíniumok; Történeti néprajzi adatok – Szent Márton művészeti emlékei Magyarországon: A kultusz képzőművészeti tükröződése; Oltárok, táblaképek; Szobrok; Falképek; Könyvillusztrációk, egyéb művészeti emlékek; Szent Márton a barokk kor művészetében – Szent Márton napja és alakja a néphagyományban: Szent Márton lúdja; Szent Márton pohara; Szent Márton-napi pásztorkodások; Szent Márton a népmondában; Egyéb hagyományok; Napjaink szokáshagyománya, folklórizmusok.

Marcu-Istrate, Daniela: A gyulafehérvári római katolikus székesegyház és püspöki palota régészeti kutatása, 2000–2002. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2008. 671 p., XXXII t.

Gyulafehérvár a magyar és a román kultúrának egyaránt emblematiszus csomópontja – írja Kovács András a kötet előszavában. A magyarság elsősorban a középkori erdélyi püspökség székhelyeként, illetve a kora újkori Erdélyi Fejedelemség fővárosaként tekint rá. A román történetírás számára a római Dácia legjelentősebb városai egyikének, az ókori Apulumnak és a tartomány helyőrségét adó két légió egyikének a szálláshelye, s az 1918-as nagy egyesülés helyszíne. A Daniela Marcu-Istrate által vezetett régészeti kutatócsoport munkálatainak, a jelenleg is folytatódó ásatások első szakaszának az eredményeit rögzíti a kötet. A munkálatok kitűnő lehetőséget kínálnak arra, hogy Magyarország és Románia „régészeti és történelmi – túltéve magukat az elmúlt évtizedek ideológiai és politikai fogantatású vitáin – megtalálják az egymás és a középkortudomány közös művelése felé vezető utat.”

Marianum. Az erdélyi iskolanővérek nyomában, 1858–2008. Szerk.: Tornay Krisztina. Debrecen: Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Magyar Tartománya, 2008. 143 p.

2008-ban volt 150 éve, hogy 25 évvel a kongregáció megszületése után Terézia anya hat nővért küldött bajor földről Temesvárra. Mind az oktatásban, mind a leánynevelésben kitűntek a nővérek, ezért is hívták meg őket a kolozsvári Marianum alapításakor az intézetbe. A tanintézet ugyan nem élte túl az államosítást, az iskolanővére munkája tanítványaikban máig él.

Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon, 16–17. század. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2008. március 28 – 2008. július 27. Rend.: Mikó Árpád. Szerk.: Mikó Árpád, Verő Mária. 1. köt. Budapest: MNG, 2008. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2008/4.) 390 p.

Hunyadi Mátyás király trónra lépésének 550. évfordulója alkalmából 2008-at a Reneszánsz Évének nyilvánították. Négy kulturális intézmény (Országos Széchényi Könyvtár, Budapesti Történeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Iparművészeti Múzeum) programjaiban a reneszánsz örökséget mutatta be. A Magyar Nemzeti Galéria kiállításának anyaga két kötetben is megtekinthető, tanulmányokkal kísérve. Az első kötet tanulmányai: *Pálffy Géza*: Szétdarabolódva a középeurópai kultúrkörben; *Mikó Árpád*: Gótika és barokk között. A reneszánsz művészet problémái a kora újkori Magyarországon; *Acs Pál*: A késő reneszánsz meglazult pillérei: sztoicizmus és manierizmus az irodalomban.

Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon, 16–17. század. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2008. március 28 – 2008. július 27. Rend.: Mikó Árpád. Szerk.: Mikó Árpád, Verő Mária. 2. köt. Tanulmányok. Budapest: MNG, 2008. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2008/4.) 268 p.

A második kötet tanulmányai: *Marosi Ernő*: Az Alpokon innen és túl. A reneszánsz látszólagos választójai Magyarországon 1500 körül és után; *Buzási Enikő*: Portrék, festők, mecénások. A portré történetéhez a 16–17. századi Magyar Királyságban; *Galavics Géza*: Festők és metszetelőképek a késő reneszánsz Magyarországon; *Rudovics Anna*: A habán kerámia a 17. században; *Kiss Erika*: Ötvösművek a 16–17. századi Magyarországon; *Mikó Árpád*: Reneszánsz, magyar reneszánsz, magyarországi reneszánsz. Részletek egy stíluskorszak kutatásának történetéből. A Katalógus téma-

körei: *I) A Jagelló-kor: változatok néhány témára:* Kő- és terrakottaszobrok, épületfaragványok. Végh András: Reneszánsz kőfaragványok és terrakottaelemek a Jagelló-kori Budán. Egy várbeli lakóház és leletei. – Táblaképek és faszobrok. – Könyvfestészet. Mikó Árpád: Illuminált könyvek a kora újkori Magyarországon. *II) A humanisták és a késő reneszánsz művészet:* Humanista kör Pozsonyban a 16. század második felében. – Jogforrások. – A Mátyás-kultusz emlékei. – Az illusztrált magyar történelem. – Ferenczy Lőrinc és Elias Berger tervezett magyar története. – Lackner Kristóf. – Az erdélyi fejedelmek könyvtára. *III) A Biblia és fordításai Magyarországon. IV–VI) Az egyházak és a művészet 1.* A katolikusok, 2. Az evangélikusok, 3. A reformátusok. A debreceni oszlopdíszes úrasztali kannák. *VII) Az építészet emlékei:* Havasi Krisztina: Fragmentumok a késő középkori egri székesegyházból és kutatásának történetéből. – A Jagelló-kor. – Elmélet és gyakorlat: várépítészet. Székely Zoltán: A győri vár és reneszánsz kapui. – A késő reneszánsz építészet emlékei. – Vasrácsok, famennyezetek. *VIII) Konzervatív díszítőművek:* Úrihímzés és habán kerámia: László Emöke: Magyar reneszánsz hímzések a 16–17. században. – Habán kerámiák. *IX) Síremlékművészet:* Síremlékek, építáfiumok. – Ravatalképek. *X) Portrék:* Gödölle Mátyás: Elias Widemann portrészorozatai. *XI) Ötvösművészet Magyarországon.*

Micheller Magdolna–M. Serédi Anikó: A békéscsabai zsidóság története. Békéscsaba: Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar, 2008. 99, [8] p., [16] t.

A két szerző a kötetet megírásával arra vállalkozott, hogy Békéscsaba egykor virágzó zsidó közösségéről, annak gazdasági és kulturális törekvéseiről készítsen egy összefoglalót.

Miskei Antal: A ráckevei szerb ortodox templom. Ráckeve: Sophia Nostra, 2008. 144 p.

Az 1487-ben felszentelt Istenanya Elszenderedése-templom nyugati mintájú, késő gótikus stílusú, ortodox liturgiájú, egyhajós kolostortemplom. Az épületben szerbek, görögök és makedovlachok (cincárok) hallgatták a szentmisét. A bizánci hagyományoknak megfelelően három részre tagolódik: a szentélyre, a naoszra és a pronaoszra. A szentélyt és a naoszt az 1768-ban készült ikonosztáz választja el egymástól. A díszes képfal trónusikonjai 1746-ból származnak. A templom belsejét 1765 és 1771 között festették át harmadszor. A mai is látható falképek alatt 16. századi freskók és 17. századi végi–18. század eleji szekkkók találhatóak. A 18. század második feléből származó falfestmények egységes rendszert alkotnak. Az ábrázolt személyek többsége szerzetes, vértanú, s olyan ortodox szent, akinek tisztelete legfőképpen Bulgária, Szerbia, Észak-Görögország, Kelet-Albánia és Örményország területén mutatható ki. A templom legrégebb ábrázolása Luigi Ferdinando Marsigli 1726. évi térképén fordul elő.

Nagycell és Kiscell. Zarándoklatok Vas és Győr-Moson-Sopron megyében és Burgenlandban. Mariazell 850 éves jubileumára. Szerk.: Horváth Sándor. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2008. 64 p.

Nagycell és Kiscell / Mariazell und Celldömölk címmel 2007-ben vándorkiállítás nyílt Szombathelyen, Győrben és Eisenstadtban (Kismarton). Mariazell ebben az évben ünnepelte fennállásának 850 éves jubileumát. A szentéletű Magnus szerzetes a legenda szerint 1157-ben kezdte el egy fakápolnában (cellában) a mariazelei Mária-tiszteletet, miután a Szűzanya segítette az újtáborított sziklaakadály eltávolításában.

A Pécsi Egyházmegye ezer éve. Szerk.: Sümei József. Pécs: Fény Kft., 2008. 259 p.

2009-ben ünnepelte alapításának 1000. évfordulóját a Pécsi Egyházmegye. Ezen alkalomból született meg jelen kötet, melyben az alábbi tanulmányok olvashatóak: *Kikindai András:* Kereszténység a Dél-Dunántúlon a honfoglalás előtt; *Fedeles Tamás:* Az egyházmegye alapítása; *Sümei József:* Mór, Pécs szent életű püspöke; *Sümei József:* Az Árpád-házi uralkodók kora; *Fedeles Tamás:* Az Anjou királyok kora; *Fedeles Tamás:* Zsigmond trónra lépésétől a mohácsi vészig; *Fedeles Tamás:* Középkori egyházi társadalom és gazdálkodás; *Sümei József:* Vallási élet a középkori Pécsi Egyházmegyében; *Sümei József:* A török hódoltság kora; *Horváth István:* Egyházi

gazdálkodás a 18. században; *Horváth István–Kikindai András–Sümei József*: Vallási élet a barokk korban; *Horváth István*: Az egyházmegye Mária Terézia uralkodása idején; *Horváth István–Kikindai András*: A felvilágosodás és a liberalizmus kora; *Horváth István*: A reformkor és a szabadságharc időszaka; *Horváth István–Kikindai András*: Az önkényuralom és a dualizmus kora; *Tengely Adrienne–Kovács Zoltán*: A millenniumtól a szerb megszállás végéig; *Tengely Adrienne*: A katolikus egyesületek 1845 és 1950 között; *Horváth István*: A két világháború között; *Bánkuti Gábor–Horváth István*: A kommunista diktatúra éve; *Bánkuti Gábor*: A Kádár-korszak; *Fazekas Orsolya–Sümei József*: A kommunista bukás után.

Pogány György: A történelem, a vallási irodalom és a Biblia-kiadások kütfői és szakirodalma. Budapest: Hatágú Síp Alapítvány, 2008. 136 p. (A könyves szakképzés füzetei, 15.)

A kiadvány a sorozat részeként elsősorban a könyvkereskedelmi tanulmányokat folytatók számára készült. Arra vállalkozik, hogy a történettudomány és a vallási irodalom forrásait és szakirodalmát, továbbá a bibliakiadásokat és azok irodalmát mutassa be vázlatosan.

Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai, Nyíregyháza, 2006. szeptember 29–30. Szerk.: Végheő Tamás. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2008. (Collectanea Athanasiana. 1., Studia, 1.) 355 p.

Kollonich Lipót, Magyarország bíborosa 1689-ben ajánlotta fel a Rómában élő görög bazilita szerzetesnek, Joannes De Camillisnek, hogy legyen a Magyar Királyság területén élő, Rómával egyesült keleti szertartású keresztények püspöke. Haláláig, 1706-ig látta el ezt a feladatát, aki nagy elhivatottsággal szervezte meg a munkácsi egyházmegyében élő görög katolikusok egyházi életét. De Camillis püspök halálának 300. évfordulóján a nyíregyházi Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola nemzetközi konferenciával tisztelgett a főpásztor emléke előtt. A kötet az előadások szerkesztett változatát tartalmazza: *Szabó Péter*: A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában (15–17. század); *Oleh Turij*: A kijevi egyház önazonosságának alakulása a breszti unió után; *Molnár Antal*: A szerb ortodox egyház és az uniós kísérletek a 17. században; *Antonis Fyrygos*: A khioszi De Camillis János munkácsi püspök tanulmányai és lelkipásztori tevékenysége; *Cyryl Vasil*: De Camillis *La vita divina ritrovata fra' termini del tutto e del nulla* című aszketikus műve; *Bitskey István*: Telekesy István egri püspök Róma-élménye; *Baán István*: De Camillis szebasztei püspökké és apostoli helynök-ké való kinevezése és felszentelése; *Maklár Ákos*: Az apostoli vikáriátus intézménye a 17. században; *Zachar József*: A háború sújtotta Magyar Apostoli Királyság, mint a munkácsi püspök tevékenységének színtere 1689 és 1706 között; *Janka György*: De Camillis püspök zsinata; *Baán István*: Lelkipásztori problémák és megoldási kísérleteik: a „bigámus” papok; *Ovidiu Ghitta*: De Camillis püspök első látogatása Szatmárnémetiben; *Gheorghe Gorun*: De Camillis püspök és a Bihar vármegyei görög katolikus egyház létrejötte; *Ovidiu Pop*: De Camillis püspök katekizmus; *Végheő Tamás*: Kollonich Lipót bíboros és a munkácsi egyházmegye görög katolikusai; *Ivancsó István*: Izaiás szerzetes papi tevékenysége De Camillis püspök idején; *Puskás Bernadett*: De Camillis püspök portréja és a munkácsi püspökök arcképcsarnoka; *Terdik Szilveszter*: A bikszádi monostor kegyképeinek eredete.

Sas Péter: Az erdélyi római katolikus egyház, 1900–1948. Budapest: Barankovics István Alapítvány; Mundus Magyar Egyetemi, 2008. (Mundus – magyar művelődéstörténet) 271 p.

Az erdélyi katolikus egyház korszakának első szakaszában – a századfordulótól az első világháború befejezéséig – a teljes egységet alkotó egyházkormányzat képe tárul elénk. A második időszakban – azaz a hatalomváltástól a második világháború végéig – az egyház nemzetfenntartó feladatának az egyház és az iskola összekapcsolását tekintette. Sas Péter nyomon követi, hogyan határozták meg a cselekvés lehetőségeit a Vatikán és Románia között megkötött állami egyezmények. A könyv utolsó részében a szerzetesrendek felszámolásáról, a „békepapi rendszer”

kiépítéséről olvashatunk. A kötet bemutatja Majláth Gusztáv Károly és Márton Áron püspök azon erőfeszítéseit, amelyeket az újrakezds vagy a továbbélés érdekében fejtek ki. A függelékben három neves személy (Hirschler József, Bíró Vencel és P. Benedek Fidél) pályafutásának részletes bemutatása szerepel.

Sípos Ete Álmos: „Kérjétek az aratásnak Urát!” Forgács Gyula (1879–1941), a magyar református belmisszió úttörője. Budapest: KRE KMTI: Harmat, 2008. (Missziológiai tanulmányok, 4.) XIV, 306 p.

Forgács Gyula péceli lelkipásztor a missziót gyülekezeti feladattá tette, hitvalló egyházat próbált meg létrehozni. Gyülekezetépítő programjának célja egy mintagyülekezet létrehozásán keresztül az egyházi élet megreformálása volt. Ehhez felhasználta a Skóciából, Hollandiából és Németországból gyűjtött tapasztalatokat, s ezeket megpróbálta a helyi, magyar körülményeket is figyelembe véve alkalmazni.

Somorjai Ádám: Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József, 1971–1975. Pannonhalma: Bencés Kiadó, 2008. (Historia pro futuro) 174, [1] p.

Mindeddig leginkább *Emlékiratai* alapján alkottunk véleményt Mindszenty Józsefről. Somorjai Ádám OSB első ízben közli a bíboros levelezését VI. Pál pápával, életének utolsó éveiből. A kötetben olvasható tanulmányok, források: I) Mindszenty József és az esztergomi érseki székes üresé nyilvánításának dátuma. Egy szakirodalmi adat pontosítása: nem 1973. december 18., hanem 1974. február 5; II) Mindszenty József és az esztergomi érseki székes megüresedése. VI. Pál pápa és Mindszenty József: 1973. november 1.–1974. február 5; III) Mindszenty József és a Magyarország Prímása cím. Ami az emlékiratokból kimaradt. Függelék. Az Annuario Pontificio az esztergomi érseki székesről; IV) Kronológiai áttekintés. Mindszenty József Bíboros Hercegprímás és VI. Pál pápa, illetve a Vatikáni Államtitkárság kapcsolattartása, 1971. június–1975 tavasza; V) Az Apostoli Szentzsékes és Mindszenty József kapcsolata, 1971. június–1972. április; VI) Az Apostoli Szentzsékes és Mindszenty József kapcsolata, 1972. május–november.

Somorjai Ádám: A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja, 1927–1935 = Visitatio apostolica institutorum vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. Pannonhalma: Archiabbatia de Sancto Monte Pannoniae, 2008. (Rendtörténeti füzetek, 13.) 576 p.

A magyarországi férfi és női rendek 1927–1935 közötti apostoli vizitációja történelmi irodalomban nem volt ismert. Somorjai Ádám OSB fedezte fel ezeket az iratokat akkor, amikor Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát kinevezési iratai után kutatót. A kötet még nem vállalkozik arra, hogy az apostoli vizitációt a maga teljességében mutassa be, inkább csak jelzi, hogy itt van egy olyan téma, ami kutatható. A kötet három fejezetében található meg a források: I) A Magyar Bencés Kongregáció apostoli vizitációja és a pannonhalmi főapát jogi helyzete; II) A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja; Appendix: Egy ház, ahol nem volt vizitáció: A komáromi/komáromi bencés ház önállósulása.

Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élet-történetéhez. Budapest: M. Közlöny Lap- és Kvk., 2008. 1389 p. + CD-ROM

Az újabb dokumentumkötet Mindszenty József életéhez, tevékenységéhez, az azt befolyásoló történelmi és politikai események megértéséhez szolgálnak kiváló forrásanyagul. A kötet első része: Az ismeretlen hercegprímás. Adalékok és összefüggések, 1944–1990; a másodikban a 377 dokumentum címjegyzéke található. Az iratok bőséges újdonsággal szolgálnak az olvasóknak. Somorjai Ádám OSB VI. Pál pápa és Mindszenty József levelezését rekonstruálta 1971 és 1975 között, s közzétette az amerikai nagykövetségen őrzött és jelenleg az amerikai nemzeti levéltárban lévő anyag 1971. évi részét. Zinner Tibor a forrásokban kutatva találta meg többek között Rákosi Mátyás „sajtécéduláit”. Ezek az ügyészek készültek, s jól mutatják, hogy „az igazságszolgáltatás munkáját a politika kézzel vezérelte.”

Szent Imre millennium a Szentimrevárosban. Tanulmányok a herceg születésének ezredik évfordulójára, 2007. november 3. Szerk.: László Ágota, F. Romhányi Beatrix, Csányi Tamás. Szentimreváros: Budai Ciszterci Szent Imre Plébánia, 2008. 107 p.

Szent Imre hercegre emlékezve jött létre a kötet, melyben a következő tanulmányok olvashatóak: *Zakar Polikárp O. Cist.*: Szent Imre napi megemlékezés; *Brückner Ákos Előd O. Cist.*: Megnyitó; *Prokopp Mária*: Szent Imre középkori tiszteletének főbb képzőművészeti emlékei; *Smohay András*: Szent Imre tiszteletének újjászületése Székesfehérvárott a XVIII. században; *Érszegi Géza*: Szent Imre, a korszerű ifjú; *Seidl Ambrus*: Szent Imre kultusza a Szentimrevárosban; *Mezős Tamás*: Wälder Gyula és a két világháború közötti időszak neobarokk műemléki szemlélete; *Millisits Máté*: Szent Imre tisztelete Budapesten, a XX. században (Az ablaküvegtől a haragokon át a Zsolnay kerámiáig); *Bugár Mészáros Károly*: Poszthisztorizmus (1906–1936 – New York, Chicago, Róma); *Parádi Gyula*: A Szent Imre jubileumi év jelentősége magyar hazánk életében; Szent Imre templomok és kápolnák Magyarországon és a Kárpát-medencében.

A tengerentúli emigráns magyar katolikus egyházi közösségek története Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában. Összeáll.: Miklósházy Attila. Sajtó alá rend.: Ligeti Angelus, Kiss G. Barnabás. Budapest: Szent István Társulat, 2008. 224 p.

A Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2001/1–2. számában össze lettek gyűjtve az Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában lévő magyar katolikus közösségek. A közlemény azonban csak felsorolás, hiszen adatokat, évszámokat és neveket tartalmaz. Az azóta eltelt években új adatokkal sikerült kibővíteni a meglévő ismereteket, ezért is jelenik meg most a tengerentúli egyházközösségek rövid története.

Varga Katalin, S.: Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Textus és értelmezés. Budapest: Universitas, 2008. (Historia litteraria, 24.) 295 p.

Az 1674-es pozsonyi peres eljárás a 17. század utolsó negyedében „a világirodalom az egyik legtöbbet traktált politikai és közjogi botránya volt”. Az eredeti jegyzőkönyv csak 2002-ben kerülhetett a szakma és az érdeklődők elé, melyet S. Varga Katalin fedezett fel. A kutató tovább foglalkozott a témával, ennek eredménye a most kézbe vehető kötet. Többek között a per iratanyagának keletkezési körülményei, a lehetséges szerzők, viszonyuk a perhez érdekelték, továbbá az, hogy a szöveg mennyire volt alkalmas a vád állításainak igazolására, s hogy a megvádolt személyeken keresztül hogyan próbálták a vádat az általuk képviselt közösség egészére kiterjeszteni.

Varsányi Péter István: Fejezetek a soproni evangélikus és állami tanítóképző történetéből, 1921–1957. Sopron–Szombathely: Varsányi Péter István, 2008. 218 p.

2008-ban lett volna 150 éves a soproni evangélikus és állami tanítóképző iskola, de sajnos 1957-ben megszüntették. A dolgozat három pilléren nyugszik: 1921: a költözés vagy a Sopronban maradás dilemmája, illetve traumája; 1941–1945: a II. világháború éve, aminek áldozata lett a tanítóképző épülete; 1948: el kellett válni a fenntartó egyháztól. A negyedik évszám pedig 1957, ami „nem pillér, az már maga a záróköv”.

Velencei Katalin: A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa (BEpAlb Cat.) = Catalogus librorum ante 1601 impressorum, qui in Bibliotheca Episcopatus Alba-Regalensis asservantur (BEpAlb Cat.) Budapest: OSZK; Székesfehérvár: Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, 2008. XXXVIII, 582 p.

A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár az ország negyedik legnagyobb ősymtatvány-gyűjteményével rendelkezik, s a 16. századi nyomtatványainak számával is igen előkelő helyen áll a hazai egyházi bibliotékák között. Velencei Katalin a katalógusban 1190 kiadvány (1149 kötet) részletes leírását adja közre egyetlen betűrendbe sorolva. A katalógus a Püspöki Könyvtár kezelésében lévő egykori Szemináriumi Könyvtár 15–16. századi nyomtatványainak leírását is tartalmazza.

**Vezérfonal az egyháztörténet tanulmányozásához. Szerk.: Dienes Dénes. Sárospatak: Her-
nád, 2008. 2. köt. A reformáció. (Sárospataki teológiai műhely, 2.) 191 p.**

Az első kötethez hasonlóan a református lelkész- és munkatárs képzés igényeit figyelembe véve állították össze a kötetet a Sárospataki Teológiai Akadémia, a Tudományos Gyűjtemények és a Debreceni Hittudományi Egyetem munkatársai. A második kötet a westfáliai békéig tekint át a reformáció történetét, kiemelve az adott időszak meghatározó személyeit.

A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái, 1545–1548. Ford., a mutatót kész. és szerk.: Bilkei Irén. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 2008. (Zalai gyűjtemény, 64.) 157 p.

A könyvben a zalavári és a kapornaki bencés konventek hiteleshelyi működése során 1545 és 1548 között keletkezett oklevelek regesztái találhatók. (Korábban már megjelentek az 1526 és 1541 (1999), és az 1542 és 1544 (2002) közötti regeszta-kötetek.) A források alapján elmondható, hogy ugyan az 1526, 1541. évi események és a török hódítás során a magyarországi hiteleshelyek nagy része nehéz helyzetbe került, a zalavári és a kapornaki konventek folyamatosan végezték feladataikat. Belső munkájuk a középkorban megszokott módon folyt: a kiadványok tartalma és formája is szinte változatlan maradt, csak a külső tevékenységben figyelhető meg néhány eljárás-
gi módosulás, valamint az illetékességi kör változott némiképp.

**Zempléni vizitációk, 1629–1671. Miskolci Csulyak István zempléni esperes és hivatali utódai-
nak feljegyzései. Szerk.: Dienes Dénes. Sárospatak: Sárospataki Református Kollégium Tud.
Gyűjt., 2008. (Acta Patakina, 21.) 472 p.**

Miskolci Csulyak István esperes egyházlátogatási feljegyzéseit Zoványi Jenő korábban már közreadta a Történelmi Tárban (106. évf.). Bizonyos részeket kihagyott, főként a jövedelmekre vonatkozó szövegrészeket, ezért sem minősül a mostani publikálás feleslegesnek, s nem csak egyszerű újra közlésről van szó. A kötet összeállítói csatolták a jelenleg fellelhető, Miskolci Csulyak hivatali utódainak idejében készült 17. századi vizitációs feljegyzéseket is. A kötettel befejeződik a Sárospataki Református Kollégiumban őrzött 17. századi vizitációs jegyzőkönyvek kiadása.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK, 2009

**A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760. Szerk.: Köb-
lős József, Kránitz Zsolt. Munkatárs: Hudi József, Köblös József, Kránitz Zsolt, Mezei Zsolt.
Pápa: Pápai Református Gyűjtemények, 2009. (Pápai Református Gyűjtemények kiadvá-
nyai. Forrásközlések, 10.) 759 p. + CD-ROM**

A protestáns püspökök és világi patrónusok életrajzai nagyobb részt hozzáférhetőek. Ugyanakkor nagy gondban vagyunk, ha az egyházi társadalom derékhadát alkotó prédikátorok és iskola-
mesterek életrajzi adatai után érdeklődünk – olvashatjuk a bevezetőben. Ezen a gondon segítenek a könyv összeállítói. A könyv tulajdonképpen egy óriási, gazdag adattár, amelynek anyaga a követ-
kezőképpen tagolódik: I. Bevezetés; II. Források és szakirodalom; III. Adattár: 1. Archontológia, a) A közös protestáns korszak egyházkerületeinek kormányzata, területi beosztása és a gyülekezetek kálvini szellemben reformált szolgálattelveői; b) A Dunántúli Református Egyházkerület kormány-
zata és területi beosztása; c) Dunántúli Református Egyházkerület területi beosztása tíz időmet-
szetben; d) Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai, levitái és rektorai a gyülekezetek betűrendjében; 2. Protopográfia: a) Prédikátorok és leviták életrajzi adatai; b) Rektorok életrajzi adatai. A protopográfiai részben a református személyek legfontosabb életrajzi adatai szerepelnek: 1) név, születési, családi adatok; 2) szolgálati hely és idő; 3) a tanulmányokra vonatkozó adatok –
lábjegyzetekkel mindez gazdagon ellátva.

Az egykori nagyenyedi minorita rendház könyvtárának régi állománya. Katalógus. Összeáll.: Rác Emese. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár; Cluj Napoca: Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, 2009. (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 3.) LXI, 303 p.

A nagyenyedi minorita rendház könyvtárának alapítási éve 1728. A szerzetesek ekkor 945 kötetes, teológiai jellegű könyvtárral rendelkeztek. 1948-ban a román állam a rend tulajdonát képező könyvtár állományának egy részét lefoglalta. 2005-ig ez az állomány a Bethlen Könyvtár részét képezte, oda olvasztották be. A Bethlen Könyvtárat a 2005. évi változások következtében visszaszolgáltatták az Erdélyi Református Egyházkerületnek, melyet szintén 1948-ban államosítottak, később pedig a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár fiókkönyvtáraként működött. Az Egyházkerület csak az 1948-ig beletárolt könyveket igényelhetette vissza, így a minorita állomány a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár állományában maradt és felkerült Kolozsvárra. A nagyenyedi minorita rendház könyvtárának napjainkig négy katalógusa, illetve katalógus-töredéke ismert: három a Gyulafehérvári Érseki- és Főkáptalani Levéltárban, egy pedig a Bethlen Könyvtárban van. A most megjelent kötet a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban található nagyenyedi minoriták könyveinek leírását adja közre szerzői betűrendben.

Kálvin hagyománya. Református kulturális örökség a Duna mentén. Budapesti Történeti Múzeum, 2009. október 30 – 2010. február 15. Kiállítási katalógus = Calvin's legacy. The cultural heritage of calvinism along the Danube. Exhibition catalogue of Budapest History Museum. Szerk.: Farbak Péter, Kiss Réka. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum: Dunamelléki Református Egyházkerület, 2009. 472 p.

Az igényes kiadvány az azonos című kiállítás anyagának teljes katalógusát tartalmazza, valamint a témához kapcsolódó tanulmányokat: *Bogárdi Szabó István*: Kálvin hagyománya a Dunamelléken; *Tökéczki László*: A Dunamellék reformátussága; *Péter Katalin*: A Dunamelléki Református Egyházkerület a Türelmi Rendeletig; *Szabó András*: Református irodalmi kultúra a Dunamelléken a reformáció századában; *Ács Pál*: Honfoglalók Ráckeven. Protestáns patriotizmus Skaricza Máté várostörténeti költeményében; *Monok István*: Református könyvgyűjtők, református gyűjtemények a kora újkori Magyarországon; *Berecz Ágnes*: Patrónus nemesi családok a Dunamelléken. A Rádayak; *Szatmári Judit*: A Dunamelléki Református Egyházkerület története a Türelmi Rendelettől (1781) 1920-ig; *Kiss Réka*: A Dunamelléki Református Egyházkerület története a 20. században; *Kulin Ferenc*: Polgárosodás és a református szellemi hagyomány; *Bolyki János*: A Budapesti Református Teológiai Akadémia története és szellemi-lelki irányzatai; *Millisits Máté–Szász Lajos*: Kálvin emlékünnepek a Dunamelléki Református Egyházkerületben; *Rébay Magdolna*: Református iskolák a Dunamelléken; *Géra Eleonóra Erzsébet*: Református karitatív intézmények Budapesten; *Szacs vay Éva*: Mezővárosi református kultúra; *Szacs vay Éva*: Református műveltség – a köznépi és elit kultúra kapcsolata (Vázlat Kalotaszeg példáján); *Zentai Tünde*: A falu temploma; *Bibó István*: Református templomok építésze a Duna mentén a 19. század közepéig; *Millisits Máté–Millisits–Szilágyi Erzsébet–Székely Gábor*: A Dunamelléki Református Egyházkerület épületállományának alakulása 1860-tól napjainkig; *Dávid István*: Református zenei hagyomány és értékvédelem a Dunamelléken; *Millisits Máté*: A Dunamelléki Református Egyházkerület harangjai; *Nagy Károly Zolt*: Dunamellék – A lélek ereje a statisztikákban.

Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról. Szerk.: Fazakas Sándor. Budapest: Kálvin, 2009. 410, [4] p.

Kálvin János (1509–1564) születésének 500. évfordulója alkalmából született meg jelen kötet, melyben a következő tanulmányok olvashatóak: *Hörcsik Richárd*: Kálvin 16. századi magyarországi recepciója; *Márkus Mihály*: A presbiteri rendszer alakulása a 17. század közepéig; *Peres Imre*: Kálvin írásértelmezése és írásmagyarázatai; *Szücs Ferenc*: Exegézis és dogmatikai kapcsolata Kálvinnál a predestináción és az ekkleziológia tükrében; *Fazakas Sándor*: Kálvin szociálétikája; *Fekete Károly*: Kálvin és az istentisztelet; *Fekete Csaba*: A genfi zsoldárok elterjedése hazánkban; *Szabó András*: Szenci Molnár Albert Kálvin-fordítása; *Ósz Sándor Előd*: Kálvinizmus a periférián; *Buzogány*

Dezső: A kálvini etikára épített egyházközségi vagyongazdálkodás; *Bogárdi Szabó István*: Kálvin és a kálvinizmus-irányzatok Magyarországon, különös tekintettel a két világháború közötti egyház- és teológiatörténetben; *Győri L. János*: Kálvin János alakja a magyar irodalomban; *Tőkéczi László*: Kálvin hatása a magyarságra és a magyar politikára; *Szathmáry Béla*: Kálvin a kortársunk?

A kaplonyi ferences rendház könyvtárának régi állománya. Katalógus. Összeáll.: Magyar Árpád–Zvara Edina. Szerk.: Monok István. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2009. (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 4.) XXXVII, 559 p.

A kaplonyi ferences kolostor és annak könyvtára XVIII. század eleji alapításától a XX. század közepéig, a szerzetesi közösségek felozlatásáig, folyamatosan működött. A kaplonyi rendház és gyűjtemény mindvégig igen fontos szerepet töltött be a provincia és a Nagykaroly környéki, szatmári katolikusok életében. Fennmaradt könyvtára is jelentőségéről tanúskodik. A barátok természetesen könyvtárról is gondoskodtak a kolostor építéskor, hiszen a könyvek munkaeszköznek számítottak. Ehhez azonban szükségük volt pártfogókra és anyagi támogatásra. Nagy valószínűséggel az alapító, Károlyi Sándor is segítette a barátokat a könyvek beszerzésében. Több más ferences kolostor tulajdonbejegyzése is olvasható a kötetekben, így például a kassai, a gyöngyösi, a várad, a szolnoki rendházé. A könyvek feltehetőleg a káptalani gyűlések határozatainak megfelelően időről időre más-más rendházba kerülő barátok által jutottak Kaplonyba. A kötetben az 1850-ig megjelent nyomtatványok és kéziratok szerzői betűrendben szerepelnek. A könyvtár túlnyomó részét a nyomtatott könyvek teszik ki, amelyek között kevés korai nyomtatvány van. Tartalmi szempontból hagyományos ferences bibliotékáról beszélhetünk, vagyis a barátok mindennapi életéhez szükséges könyvek képezik a gyűjtemény többségét.

Magyarországi magánkönyvtárak IV. 1552–1740. Sajtó alá rend.: Bajáki Rita, Bujdosó Hajnalka, Monok István, Viskolcz Noémi. Szerk.: Monok István. Munkatárs: Bogár Judit, Farkas Gábor Farkas, Kruppa Tamás, Oláh Róbert, Pavercsik Ilona. Mutató: Zvara Edina. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2009. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/4.) XV, 429 p.

A sorozat 13/4. kötetének tartalomjegyzéke jól érzékelteti az olvasmánytörténeti forráshelyzetet a kora újkori Magyarországon. A hivatali írásbeliség új korszaka kezdődött akkor, amikor a törököktől visszafoglalt Magyarország és Erdély a Habsburg Birodalom része lett. Az ország modernizálási terveiben is szerepel a hivatali írásbeliség megerősítése, és az ingatlanok összeírása mellett egyre nagyobb figyelem esett az ingóságok számbevételére is. A gyűjtemények nagyobbak lettek, s igényelték az időről időre sorra kerülő számbevételt. Nem véletlen, hogy a most közölt könyvösszeírások kétharmada az 1720 utáni időszakból maradt fenn. A tartalomról: Forgách Ferenc esztergomi érsek följegyzései könyvek küldéséről (1613), az Ostrosith-család könyvtárának összeírása (1647), Debreceni Gele János ingóságainak összeírása (1661), Nádasi János jegyzéke saját műveiről (1666), Nádasdy Ferenc pottendorffi könyveinek összeírása (1672–1678, 1677–1678), Komáromi Csipkés György autobibliográfiája (1677), Szirmay András feljegyzése rabságban olvasott könyveiről (1686), a Budán 1686-ban talált könyvek korabeli jegyzéke (1688), feljegyzéstöredékek a Luigi Ferdinando Marsigli által Budáról Bolognába vitt könyvekről (1686–1701), Johann Georg Nottenstein budai nyomdász kiadványjegyzékei (1733–1734), Árbay János váci kanonok könyvei (1735), II. Rákóczi Ferenc könyveinek összeírása, Balassa Pál gróf könyvei (1739), Hányoki Losontzi István könyvjegyzéke (1739 körül).

Muckenhaupt Erzsébet: A Csíki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár”-a I. 1498–1710. Katalógus. Csíkszereda: Csíki Székely Múzeum, 2009. (A Csíki Székely Múzeum Gyűjteményei, 1.) 214 p.

A Csíki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár” (RMK)-gyűjteménye 152 nyomtatványból áll. A régi magyar könyvek legnagyobb része Csíkszék három nagy múltú intézményének könyvtárából származik, nevezetesen a somlyói ferences kolostorból, a gimnáziumból és a Mária Tár-

salatból. A ferencesek könyvtára Csíkszék művelődéstörténetének egyik leggazdagabb gyűjteménye, melynek története a 15. századra megy vissza. A rend 1951-es feloszlata után a könyvtár Csíksomlyón, a kolostorban maradt, majd 1961-ben átszállították a Csíkszeredai Múzeumba. A bibliotékában megőrződött könyvek a magyar művelődéstörténet becses emlékei, köztük több ritka vagy unikum példány is megtalálható. Az egyes kötetekről részletes bibliográfiai leírás található, s a használatot a nyolcféle mutató segíti.

A Pécsi Egyházmegye története. 1. köt. A középkor évszázadai, 1009–1543. Szerk.: Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Sümei József. Pécs: Fény Kft., 2009. 611 p. – Rövidítések, adattárak, mutató. Szerk.: Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Sümei József. 2009. CCLXXVII p.

A Pécsi Egyházmegye középkori történetének kezdő dátuma 1009, ekkor alapította meg Szent István király; 1543-ban pedig lezárult az egyházmegye középkori története, hiszen a török hódoltság része lett. A szerkesztők úgy kívánták kialakítani a monográfia szerkezetét, hogy a rendelkezésre álló források mennyiségi és minőségi jellemzőit szem előtt tartásuk, s a társ- és rokontudományok eredményeit felhasználva egy minden területre kiterjedő munkát állítsanak össze. A könyv szerzői új szempont szerint írták meg az egyes fejezeteket. Nem csak a püspökök tevékenységét mutatják be, hiszen az egyházmegye története egyaránt jelenti az egyházi igazgatás rendszerének kialakulását, fejlődését és változásait. Továbbá igen fontos az egykor az egyházmegyében működő egyházi intézmények életének feltárása is. A könyv főbb fejezetei: *I) A püspökség alapítása, határai* (Kosztá László és Kiss Gergely tanulmánya, *II) A püspökök és városuk* (Kosztá László, Fedeles Tamás, Varga Szabolcs), *III) Káptalanok, egyházas helyek* (Kosztá László, Fedeles Tamás, Kiss Gergely, K. Németh András), *IV) Szerzetes- és lovagrendek* (Kiss Gergely, Sarbak Gábor), *V) Egyházi gazdálkodás* (Fedeles Tamás, Kiss Gergely), *VI) Kegyhelyek, zarándokok, liturgia* (Sümei József, Török József), *VII) Oktatás, kultúra, írásbeliség* (Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Varga Szabolcs, Koszta László), *VIII) Építészeti emlékek* (Buzás Gergely).

Protestáns intézményi könyvtárak Magyarországon, 1530–1750. Jegyzékszerű források. Sajtó alá rend. Oláh Róbert. Szerk.: Monok István. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2009. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/2.) XX, 397 p.

A kötetben a protestáns (református, evangélikus, unitárius) bibliotékák összeírásai szerepelnek: azok, amelyek eddig még nem jelentek meg, s azok is, amelyek már igen (ez utóbbiaknak csak az adatai). Így a protestáns intézményi könyvtárakra egy alapvető könyvtártörténeti forráskötettel gyarapodott a sorozat. A tartalomról: a kisszebeni lutheránus templom könyvei (1654–1670), a Debreceni Református Kollégium könyvtárának betűrendes katalógusa (1738), a gyöngyösi református egyház könyvei (1675, 1677), a Nagykőrösi Református Kollégium könyvtára (1712–1730), a nagyszombati egyházközség könyvtára (1674), a sárospataki főiskolai könyvtár 1726. katalógusának mutatója (1728–1730), a sárospataki kollégium könyvtárának gyarapodási jegyzékei (1731–1735), a sárospataki kollégium könyvtárának jegyzéke (1738), a Székelyudvarhelyi Református Kollégium könyvtára (1698), az eperjesi városi tanács könyvtára (1673), a trencsényi városi tanács könyvtárának katalógusa (1652).

Romhányi Beatrix, F.: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus. Budapest: Pytheas, 2000 [!2009]. 155, [10] p.

A könyv a középkori Magyarország egykori kolostorainak és társaskáptalanainak katalógusa. Törzsanyaga egy alfabetikus rendben mintegy 700 települést és több mint 750 egyházi intézményt tartalmazó adattár, amely településenként csoportosítva adja meg az egyes kolostorokra vonatkozó legfontosabb adatokat. A munkából hiányoznak az ispotályos és lovagrendek az eddigi kutatás hiányosságai miatt. Az anyaggyűjtés elsősorban kiadott forrásokra, történeti, rendtörténeti, történeti földrajzi, művészettörténeti és régészeti munkákra támaszkodik, az okleveles hivatkozások csak kivételes esetekben fordulnak elő.

Sancta Sedes Apostolica et cardinalis Ioseph Mindszenty, II. Documenta 1971–1975. = Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, II. Tanulmányok és szöveggözlések. Ed.: Ádám Somorjai. Budapest: METEM, 2009. (Trilogia „Sancta Sedes et Mindszenty, 1956–1975” Vol. II.) 264 p.

A kötet a sorozat immár második darabja (1. rész: Róma, 2007), amely szintén magyar nyelvű tanulmányokat (I. XII. Piusz pápasága alatt (1956. nov. 4.–1958. okt. 9.); II. Széküresedés (1958. okt. 9.–1958. okt. 28.); III) XXIII. János pápasága alatt (1958. okt. 28.–1963. jún. 3.: Franz König bíboros, bécsi érsek első látogatása (1963. máj. 8.); Mons. Agostino Casaroli első látogatása (1963. máj. 8.); IV. Széküresedés (1963. jún. 3.–jún. 21.), valamint az eredeti nyelvű dokumentumokat tartalmazza.

Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok. Szerk.: F. Romhányi Beatrix, Kendeffy Gábor. Budapest: Gondolat, 2009. 323 p.

A Károli Gáspár Református Egyetemen *A reformáció kezdetei Magyarországon* címmel 2007. november 7. és 9. között megrendezett konferencia szerkesztett, bővített anyaga olvasható a kötetben: *I) Biblia és teológia: Balla Péter: A Galata-levél bevezetéstani problémái; Bolyki János: Szűz Mária az Újszövetségben; Pesthy Monika: Mária: istennő vagy oktalán asszony?; Kendeffy Gábor: A kegyelemtan Ágoston Római levél-értelmezésében; Peres Imre: Kálvin János újszövetségi kommentárjai; Baán István: Khrisztosztoimos-idézetek Kálvin *Institutió*jában; Bogárdi Szabó István: A khalkédóni dogma alkalmazása Kálvinnál; Békési Sándor: A könyv mint templomhelyettesítő toposz a reformátoroknál; II) Egyház és egyházak a Kárpát-medencében: Nótári Tamás: *Nova doctrina Methodii*: Tévtanítás vagy joghatósági vita Pannónia felett a IX. században; Erdélyi Gabriella: Isteni és emberi törvények hálójában. Az egyszerű hívek viszonya az alsópapsághoz a reformáció előtt; F. Romhányi Beatrix: A koldulóbarátok szerepe a XV–XVI. századi vallási megújulásban; Antonín Kalous: Tárgyalások az utraquisták és a római egyház egyesüléséről: a kiegyezés politikája; Csepregi Zoltán: A váradi vita 1544-ben; III) *Hagyomány és reformáció – A felekezeti elkülönülés irányába: Réthelyi Orsolya: Vallás és nyelv az udvartartásban. Johannes Croner, Habsburg Mária első udvari lelkésze; Lupescu Makó Mária: Két erdélyi domonkos kolostor a reformáció hajnalán; Szabó András: A magyarországi reformáció kezdete és az átmeneti korszak a reformátorok életútjának tükrében; Ferenczi Ilona: Középkori liturgikus szövegek továbbélése Magyarországon a reformáció első századában. Zsoltár- és evangéliumi antifónák, új kompozíciók levélbeli szövegekre; Bobory Dóra: Batthyány Boldizsár és a reformáció; Guitman Barnabás: Reformáció és ortodoxia (keleti egyház) Brassóban; Flóra Ágnes: Rekatolizáció és provokáció? A kolozsvári jezsuita kollégium alapítása és a városi tanács; Óze Sándor: A művelődés közege és szektorai a XVI. századi magyar határvidék népességénél.**